

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Κ. ΠΑΠΑΔΕΡΟΣ

Δρ. Φιλοσοφ. - Θεολ., Γεν. Δ/ντής 'Ορθοδόξου 'Ακαδημίας Κρήτης

Η ΜΑΧΗ Κ' Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

('Ανάτυπο από τὸ περιοδικὸ «ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ», τ. 254-255 Μαΐου - 'Ιουνίου 1980)

ΑΘΗΝΑ 1980

Η ΜΑΧΗ Κ' Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ*

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Κ. ΠΑΠΑΔΕΡΟΥ, Δρος Φιλολ. - Θεολ.

Γεν. Διευθυντού Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης

Παιδιά κι εἰντά ἴναι ἡ καταχνιά καὶ τούτ' ἡ κατσιφάρα,
καὶ γιάντα φεύγουν τὰ πουλιὰ κι' ἀνατριχιοῦν τὰ δάση;
— Οἱ Γερμανοὶ πλακώσανε κι οὐρονοκατεβαίνουν
μὲ μηχανές καὶ μὲ φωθιά τὴν Κρήτη πλημμυρίσαν.
— Κρήτη! στὰ μαῦρα θὰ ντυθεῖς, στὰ σίδερα θὰ πέσεις,
πάλι τσῆ Κρήτης τὸν ἀητὸ κρούσταλλα θὰ σκεπάσουν.
Μὰ θᾶρθει: μέρα λαμπερὴ νὰ ξαναλυώσουν πάλι.

Ἡ μέρα ἡ λαμπερὴ ἄργησε νᾶρθει, ἦρθε ὅμως! Ξεμάργωσε καὶ πάλι ὁ ἀητὸς τῆς Κρήτης. Φτερουγίξε ψηλά, ψηλά στὰ ριζιμιὰ χαράκια, κι ἀκόμη πιὸ ψηλά καὶ πιὸ μακρὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα, ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ νωρὶς νὰ ντύνονται τὴ φορεσιὰ τοῦ θρύλου. Καὶ καθὼς ἡ ζωὴ δὲν τρέφεται μονάχα μὲ τὴ μνήμη, μὰ καὶ μὲ τὴ λήθη, λήθη καὶ μνήμη τελεσιουργοῦν ἀπὸ τότε τὴν ἀπαραίτητη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀλήθεια ἀποστασιοποίηση τῆς Ἱστορίας, τὴν ὑπέρβασή της. Γιὰ τοὺς λαοὺς ὅμως, ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιβιώσουν, ἡ ἀποστασιοποίηση αὐτὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φτάνει ὡς τὴν ἀντικειμενοποίηση τῆς Ἱστορίας, τὴν ἀπόθησή της στὸ χῶρο τῶν ἀδιάφορων γιὰ τὴ ζωὴ, γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Αὐτὸ θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀπώλεια τῆς ἱστορικῆς συνείδησης καὶ ἐπομένως τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν Ἱστορία. Ὑπερβαίνω τὴν Ἱστορία δὲν σημαίνει ὅτι τὴν ἀντιπαρέρχομαι καὶ τὴν ἀγνωῶ σημαίνει μόνον ὅτι τὴν κ α τ α ν ο ῶ καὶ κατανοώντας τὴν σωστά, προσανατολιζομαι ἀνάλογα σὲ σχέση μὲ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Μέσα στὸ δεοντολογικὸ αὐτὸ πλαίσιο, ἀγαπητοὶ Κρήτες τοῦ Πειραιᾶ, παρεπιδημοῦντες Κρήτες καὶ φίλοι τῆς Κρήτης, μέσα στὸ δεοντολογικὸ αὐτὸ πλαίσιο, λέγω, πρέπει νὰ ἀξιολογηθεῖ καὶ νὰ ἐπαινεθεῖ ἡ πρωτοβουλία τοῦ συνδεδεικτοῦ κρίκου τῶν Κρητῶν αὐτῆς τῆς πόλης, τοῦ ἱστορικοῦ Σωματείου «ΟΜΟΝΟΙΑ», ποὺ ὀργανώνει καὶ φέτος αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση, τὴν ἀφιερωμένη στὴ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς «ΟΜΟΝΟΙΑΣ» γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ νὰ

(*) Ὁμιλία κατὰ τὸν ἑορτασμό τῆς ἐπετείου τῆς Μάχης τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν «ΟΜΟΝΟΙΑ» Πειραιῶς στὸ ΒΕΑΚΕΙΟ ΘΕΑΤΡΟ Πειραιῶς τὴ Δευτέρα, 2 Ἰουνίου 1980, εὐγενῶς παραχωρηθεῖσα στὸ περιοδικὸ μας ἀπὸ τὸν ὁμιλητὴ.

μοῦ ἐμπιστευθεῖ ἀπόψε τοῦτο τὸ θῆμα, πού μοῦ δίδει τὴ μεγάλη χαρὰ τῆς ἄμεσης ἐπικοινωνίας μαζί σας. Δὲν ἀποκρύπτω τὴ συγκίνησή μου γι' αὐτό. Ἄλλ' οὔτε κα τὴν ἀπορία μου δυσκολεύομαι νὰ ὁμολογήσω: Τί θὰ μπορούσε νὰ προσθέσει κανεὶς ἀπόψε στὰ τόσα καὶ τόσα, πού ἔχουν γραφεῖ καὶ ἔχουν λεχθεῖ, 39 τώρα κατὰ συνέχεια χρόνια, γιὰ τὴ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ; Μήπως καὶ τὰ καινούρια στοιχεῖα, πού ἔρχονται στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κάθε τόσο, δὲν ἐπιθεβαιώνουν ἀπλῶς ἐκεῖνα πού ζήσαμε καὶ ὅσα πληροφορηθήκαμε στὸ μεταξύ; Τί νόημα θὰ εἶχε λοιπὸν μιὰ ἀκόμη ἀναφορὰ στὰ ἱστορικά δεδομένα: στὰ περιστατικά πού προηγήθηκαν τῆς Μάχης, στὴ διεξαγωγή τῆς φοβερῆς ἐκείνης τιτανομαχίας, στὴν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία της ἀπὸ ἄποψη στρατηγικῆς καὶ τακτικῆς τοῦ πολέμου, στὶς συνέπειές της γιὰ τὴν πορεία καὶ τὴν ἔκβαση τοῦ ἀγώνα κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ ἄξονα;

Μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ σχετικὰ περιστατικά μᾶς εἶναι ἄρκετὰ γνωστὰ καὶ μὲ τὴν πεποίθηση, πὼς ἐκδηλώσεις σὰν τὴν ἀποψινὴ, παρὰ τὸν πανηγυρικό τους χαρακτήρα, εἶναι, πρὶν ἀπ' ὅλα, μ ν η μ ό σ υ ν ο καὶ εὐκαιρία π ε ρ ι σ υ λ λ ο γ ῆ ς προτιμῶ ν' ἀκολουθήσω τὴ σκέψη τοῦ μεγάλου ποιητῆ τῆς Γερμανίας, τοῦ Goethe, πού ἔλεγε πὼς «ἑορτὴ εἶναι ἡ σιωπηλὴ κατάδυση στὸν ἑαυτὸ μας». Ὅσο κι ἂν δὲν προβλέπεται νὰ εἶν' ἀπόψε σιωπηλὴ, ὅς εἶναι, ὠστόσο, ἡ γιορτὴ αὐτὴ μιὰ ἀφορμὴ γιὰ ὄλους, ν' ἀφρουγκαστοῦμε τὸ μήνυμα τῆς Μάχης ἐκείνης καί, παίρνοντάς το ὡς κριτήριον ζωῆς καὶ μέτρο εὐθύνης, νὰ στοχαστοῦμε τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, τὸ δικό μας καὶ τοῦ κόσμου ὅλου.

Ὅμως, ἡ πρώτη σκέψη καὶ ὁ πρῶτος λόγος ἀνήκει ἀπόψε στοὺς νεκροὺς μας, στοὺς νεκροὺς τοῦ μεγάλου πολέμου. Παρακαλῶ λοιπὸν νὰ ἐγερθεῖτε καὶ νὰ ἀφιερῶσουμε στὴ μνήμη τους εὐγνώμονα λίγες στιγμές(*).

Μιλώντας γιὰ τὴ Μάχη τῆς Κρήτης εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμουμε, πρὶν ἀπ' ὅλα, τρεῖς διευκρινήσεις:

Πρῶτον, ὅτι, περιορίζοντας τὸ λόγο στὸ Νησί μας ἀπόψε, δὲν ἔχομε καθόλου τὴν πρόθεση νὰ διακρίνουμε τὴ Μάχη τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴ Μάχη τῆς Ἑλλάδας καὶ ὄλων τῶν ἐλεύθερων ἀνθρώπων τοῦ κόσμου τὸν καιρὸ ἐκεῖνο. Παρὰ τὴν ὅποια διαφοροποίησή του, ἦταν ἕνας ἀγώνας ἐν ἑαυτῷ καὶ μόνον ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς ὕψεις καὶ τὶς φάσεις τοῦ ἐνιαίου τούτου ἀγώνα μπορούμε νὰ βλέπουμε καὶ τὴ Μάχη τῆς Κρήτης.

Δεύτερον' ὡς Μάχη τῆς Κρήτης συνηθίζεται νὰ νοοῦνται τὰ γεγονότα τῆς Μεγαλονήσου κατὰ τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Μάη τοῦ 1941. Πιστεύομε, ὠστόσο, πὼς Μάχη τῆς Κρήτης εἶναι τὸ σύνολο τῶν

(*) Ὁ λαὸς ἐγείρεται καὶ τηρεῖται 1' σιγῆ.

ἀγώνων ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ κατακτητῆ ἐμφάνιση ὡς τὴν ἐξαφάνισή του κι ἀκόμη παραπέρα, ὡς τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀνασυγκρότησης καὶ τὴν ἀποκατάσταση ὀμαλοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημόσιου βίου. Μὲ τὴν εὐρύτερη αὐτὴ ἔννοια θὰ χρησιμοποιήσουμε ἀπόψε τὸν ὄρο Μάχη τῆς Κρήτης: Ὡς ἓνα διαρκές καὶ ἐνιαῖο ἀγωνιστικὸ γεγονός, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦμε ἢ νὰ διαφοροποιοῦμε κανένα πρόσωπο καὶ κανένα στοιχεῖο ἀπὸ ὅσα ἀνήκουν δικαιοματικά στοὺς συντελεστὲς τοῦ μεγαλουργήματος ἐκείνου, πού, μὲ τὴν παραπάνω εὐρύτερη ἔννοια, ὀνομάζουμε ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ. Καμμιά σκοπιμότητα καὶ κανένα πρωθύστερο σχῆμα ἢ ἐπιχείρημα δὲν δικαιολογεῖ ἄρνηση ἀποδόσεως τῆς ὀφειλόμενης τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς κάθε ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ προσπάθεια, πού ἐναντιώθηκε στὸν ἐπιδρομέα χωρὶς ἰδιοτέλεια καὶ ὑστερόβουλη πρόθεση.

Τρίτη διευκρίνιση: Κατὰ τὴ φάση τῆς ἐπιδρομῆς καὶ κατὰ τὴν Ἀντίσταση πού ἀκολούθησε, τὸ κύριο θάρος τοῦ ἀγώνα κράτησαν, ὅπως ἦταν στρατηγικὰ δεδομένο ἢ ἐπιβεβλημένο ἀπὸ τὴν περίσταση, μερικὰ διαμερίσματα τῆς Κρήτης. Κανένα διαμέρισμα ὅμως, καμμιά πόλη, κανένα χωριὸ δὲν ἔμεινε ἀμέτοχο καὶ δὲν ὑστέρησε στὸν πολύχρονο, τὸν πολυπάθο καὶ πολυθάνατο ἐκεῖνο ἀγώνα. Δικαίως λοιπὸν ἀποκαλεῖται Μάχη τῆς Κρήτης καὶ δικαίως σεμνύνονται γι' αὐτὴν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Νησιοῦ καὶ οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἀπόδημοι Κρήτες.

Ἔγερ' ἀπὸ τίς ἀναγκαῖες αὐτὲς διευκρινήσεις καὶ μὲ δεδομένη, ὅπως εἶπαμε, τὴ γνώση τῶν ἱστορικῶν συμβάντων, θὰ θέλαμε νὰ σταματήσουμε γιὰ μιὰ στιγμή στὴν ἔκταση, στὸ φρόνημα καὶ στὸ ἦθος τῆς Μάχης τῆς Κρήτης.

Ὅταν οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ μάχες εἶναι συνηθισμένοι νὰ σκέπτονται πολιτικούς καὶ στρατιῶτες μόνο καὶ στρατηγούς καὶ σύνεργα τοῦ πολέμου. Χωρὶς αὐτὰ δὲν γίνονται θέβαια μάχες. Καὶ εἶναι φυσικὸ καὶ δίκαιο αὐτὸ πού γίνεται πάντα καὶ πού δὲν ἐπιθυμοῦμε νὰ παραλείψουμε τὴν ὥρα τούτη· νὰ ἀποτίσουμε τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης στοὺς πολιτικούς καὶ στὶς ἑλληνικὲς καὶ τίς συμμαχικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις, πού ἀντιπαρατάχθηκαν στὸν ἐπιδρομέα μὲ ἀφάνταστη γενναιότητα καὶ αὐτοθυσία. Τὸν ἴδιο φόρο τιμῆς ἀναγράφουμε φυσικὰ καὶ στοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς παράγοντες τῆς Ἀντίστασης πού ἀκολούθησε, τοὺς δικούς μας καὶ τοὺς συμμαχούς.

Πρέπει ὅμως νὰ ὑπογραμμίσουμε μὲ κάθε ἔμφαση, πὼς ἐκεῖνο, πού ἔδωσε στὴ Μάχη τῆς Κρήτης τὸν ἰδιαίοντα χαρακτήρα της, δὲν ἦταν τόσο ἡ σύγκρουση τοῦ στρατιώτη μὲ τὸ στρατιῶτη, ὅσον ἡ σύγκρουσή του μὲ τὸν πολίτη, μὲ τὸν ἄμαχο πληθυσμό. Διαφορετικά, ἢ Μάχη τῆς Κρήτης, ὄση πρωτοτυπία καὶ ἂν παρουσίαζε στὸν τακτικὸ

καί στο στρατηγικό τομέα καί στή χρήση νέων ὄπλων καί μεθόδων, δέν θά ἦταν τίποτε περισσότερο καί τίποτε διαφορετικότερο ἀπό μιὰ μεγάλη καί μεγαλειώδη ἀσφαλῶς στρατιωτική ἀναμέτρηση. Ἀπροσδόκητο στή Μάχη ἐκείνη, ξένο καί παράδοξο καί θαυμαστό γιά τόν κόσμον ὄλο, γιά ἐχθρούς καί φίλους, καί γιά τόν ἐπιδρομέα ἐξοργιστικό καί ἀκατανόητο, ἦταν τὸ αὐ τ ο ν ὀ η τ ο τῆς Ἱστορίας μας: ἡ αὐθόρμητη, ἀβίαστη, ἀσυγκράτητη καί καθολικὴ ἐνεργοποίηση καί ἀντίσταση τοῦ λαοῦ μιὰ «μαζικὴ ἐξέγερση» τοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως γράφει σὲ πρόσφατα δημοσιευμένο κείμενό του ὁ στρατηγὸς Von Der Heydte (*), Διοικητὴς τοῦ Τάγματος τῶν Ἀλεξιπρωτιστῶν, ποὺ ρίχτηκαν πρῶτοι στο κρητικὸ ἔδαφος. Γιατὶ πράγματι ἦταν ὅλοι παρόντες: ὁ ἀπόμαχος τῆς Μακεδονίας καί τῶν Βαλκανικῶν πολέμων καί τῆς Μικρασίας, ὁ τραυματίας τῆς Ἀλβανίας, ὁ γέρος, ὁ σακάτης, ὁ ἔφηθος καί τὸ μικρὸ παιδί ἀκόμη, ἡ κοπελλιὰ κι' ἡ γριά κι' ἡ καλογριά, ὁ παπᾶς κι ὁ δεσπότης, ὁ μώψυχος ὁ λαὸς τῆς Κρήτης θροντοφώνησε τὸ ΟΧΙ στήν αὐθαίρεσιν, ἔτοιμος γιά τὸν ἀγῶνα καί πρόθυμος γιά τὸ θάνατο. Ἦταν ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο, ποὺ εἶχαν ἐκτιμήσει λαθεμένα τὰ ἐπιτελεῖα τοῦ Hitler κι' ἔκαμαν τὸ λογαριασμὸ χωρὶς τὸν ξενοδόχο, τὸν ἀφέντη λαό! Γερμανὸς συγγραφέας σὲ πρόσφατο βιβλίο του, ἀφιερωμένο στή Μάχη τῆς Κρήτης, ἀναφερόμενος στὶς πληροφορίες τῶν κατασκοπευτικῶν δικτύων τοῦ Κανάρη, ὅσον ἀφορᾶ στήν κατάσταση τῆς Κρήτης καί τίς σχετικὲς προοπτικὲς, γράφει: «Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης ἦταν ἀβέβαιη. Θεωρήθηκε δυνατόν, ὅτι, γιά νὰ πετύχει τὸ ἴδιο εὐνοϊκοὺς ὄρους, ὅπως ὁ πληθυσμὸς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, θὰ φερνόταν μὲ συμπάθεια πρὸς τίς δυνάμεις τοῦ ἄξονα ἢ ὅτι θὰ ἔμενε τοῦλάχιστον οὐδέτερος» (**). Πόσες φορές ἀλήθεια δέν ἐμφανίζεται ἡ Ἱστορία ὡς θυγατέρα τῆς πλάνης! Καί πόσον ἀσυγχώρητη ἀγνοία τῆς Ἱστορίας τῆς Κρήτης καί τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ της προδίδει ἕνας τόσον ἐσφαλμένος καί παραπλανητικὸς ὑπολογισμὸς! Δέν γνωρίζω ποιους «εὐνοϊκοὺς ὄρους» πέτυχε ὁ λαὸς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας! Διερωτῶμαι ὁμως: Πότε ἄλλοτε, στή μακρὰ διαδρομὴ τῶν αἰῶνων, στάθηκε μὲ συμπάθεια καί οὐδέτερος ἀπέναντι στὸν εἰσβολέα ὁ λαὸς τῆς Κρήτης; Μήπως ἀπέναντι στο Ρωμαῖο, στὸν Ἀγαρηνό, στο Φράγκο, ἢ στὸν Τοῦρκο, γιά νὰ σταθεῖ καί πάλιν ἀπαθὴς ἐκείνη τὴν ὥρα; Πλάνη μέγιστη! Πλάνη, ποὺ πληρώθηκε ἀκριβᾶ. Τὸ σχέδιο πρόβλεπε ἀρχικά: ὡς τὸ μεσημέρι τῆς πρώτης ἡμέρας κατάληψη τῆς Δυτικῆς Κρήτης, μετατόπιση ἔπειτα τῆς ἐπίθεσης κατὰ τὴν Ἀνατολὴ καί ὀλοκλήρωση τῆς κατάκτησης ὅλης τῆς Κρήτης ὡς τὸ θράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας! Ἡ καθολικὴ ἀντίσταση

(*) Ἔτσι χάσαμε τὴ Μάχη τῆς Κρήτης, Ἐφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» 22.5.1980, σελ. 5.

(**) Franz Kurowski, Der Kampf um Kreta, 4. Aufl., Athen 1979 σ. 10.

τοῦ λαοῦ, ὅμως, ποῦ στάθηκε ὁμαδικά, μαζικά καὶ ἀποφασιστικά στὸ πλευρὸ τοῦ μαχόμενου στρατιώτη, ἀνέτρεψε κάθε πρόβλεψη. Στὴ Μάχη τῆς Κρήτης δὲν παρατηρήθηκε διάκριση στρατευμένου καὶ ἀστρατευτου, ντυμένου στὸ χακὶ καὶ στὴ θράκα, ἔνοπλου ἢ ἀοπλου, γυμνασμένου ἢ ἀγύμναστου, γυναίκας ἢ ἄντρα. Οὔτε καὶ ὁ κατακτητὴς ὑπῆρξε θέβαια διακριτικὸς στὴν ἐκδίκησή του: τὰ στούκας, τὰ ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα καὶ οἱ πυρπολητὲς τῆς Κρήτης δὲν ἔκαμαν διάκριση φύλου, ἡλικίας, ιδιότητος, ἔνοχου καὶ ἀθώου, μικροῦ καὶ μεγάλου, στρατιώτη καὶ πολίτη. Ἔτσι, ἀρχὲς τοῦ Ἰούνη τοῦ '41, ἀπὸ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀλαζονείας του, ποῦ ξεπερνοῦσε τὶς κορφὲς τοῦ Ψηλορείτη καὶ τῆς Μαδάρας, μποροῦσε σιδερόφραχτος ὁ πολεμόχαρος Χάροντας τοῦ αἰῶνα μας νὰ περισσοκαυχᾶται μὲ αὐθάδεια καὶ νὰ λέει:

— «Γιὰ ἰδὲς σπίθειαν τὰ ρήμαξα κι' αὐλὲς κι' ἀράχνιασάν τζη
 κι' ἀδέρφια ποῦ ξεχώρισα ποῦσαν ἀγαπημένα!
 Κι οἱ στράτες καμαρώναν τα κι' ὁ κόσμος ἔτρεμνεν τα.
 Χώρισα μάνες ἔπο παιδιὰ, παιδιὰ ἔπο τσι μαγάδες
 ἐχώρισα κι' ἀντρώνα ποῦσαν ἀγαπημένα».

Καὶ ὅμως! Δὲν γονάτισε ἡ Κρήτη! Ἀπὸ τὴν καταχνιά καὶ τὴν ἀντάρρα καὶ τὰ χαλάσματα καὶ τοὺς ὁμαδικοὺς φρεσκοσκαμμένους τάφους ξεπρόβαλε, τὴν ἐπομένη κιόλας τῆς κατάληψης, ἀγέρωχη καὶ ἀνυπόταχτη ἢ πιὸ ἀκριθὴ τῆς Κρήτης κόρη, ἡ Ἀ ν τ ῖ σ τ α σ η ! Ἡ Ἀντίσταση ὀλόκληρου καὶ πάλι τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης. Ἐκεῖνος κράτησε μὲ πίστη καὶ καρτερία τὸ βαρὺ φορτίο τῆς σκλαβιάς καὶ τὸ σταυρὸ τῆς θυσίας, ὁμόψυχος, ὁμόγνωμος, ὁμόζυγος, ὁμόζηλος καὶ ἀκατάβλητος ὁ ὑπερήφανος λαὸς τῆς Κρήτης. Πρώτη φροντίδα του νὰ θάψει τοὺς νεκροὺς —δικοὺς καὶ ξένους, ἐχθροὺς καὶ φίλους—, νὰ περιθάλλει τοὺς πληγωμένους, νὰ φυγαδεύσει ἢ νὰ ἀποκρύψει τοὺς διωκόμενους, νὰ πρεμαζῶξει τὰ ὄρφανά, νὰ ἀναστηλώσει ὅπως - ὅπως κάποια χαλάσματα γιὰ τοὺς ἄστεγους. Κι ἀμέσως ὕστερα, φροντίδα δεύτερη ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ὥρα, νὰ ὀργανώσει τὴν Ἀντίστασή του. Μιὰν ἀντίσταση, πού, ὅπως ἀναγνωρίζεται σήμερα γενικὰ καὶ παγκόσμια, μπορεῖ δικαιοματικά νὰ διεκδικήσει μιὰ πρώτη θέση στὴν ἱστορία τῆς Ἀντίστασης τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Μιὰ ἀντίσταση καθολική, ὅπως εἶπαμε, ὅσον ἀφορᾷ στὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ καὶ παραδειγματική ὡς πρὸς τὸ ἀκατάβλητο φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸ ἦθος της. Πολυμερής, ἀλλ' ὄχι κατακερματισμένη, πολυσύνθετη, ἀλλ' ὄχι ἀποσυνθετική, ἀγωνιστική, ἀλλ' ὄχι ἀνταγωνιστική, τιμωρός, ἀλλ' ὄχι ἐκδικητική, αἱματόβρεχτη, ἀλλ' ὄχι αἰμοχαρὴς ἢ Ἀντίσταση τοῦ Νησιοῦ μας, παράτεινε ἀδιάλειπτη ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου τὴ Μάχη τῆς

Κρήτης. Κρατώντας όσο μπορούσε πιό ψηλά τὴν εὐπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ δίχως ἔκπτωση ἀπὸ τὴν ἔθνικὴ τιμὴ, στάθηκε ἡ Ἀντίσταση τῆς Κρήτης «φῶς ἐν σκότει» καὶ «ἐλπίς τῶν ἀπηλπισμένων»!

Μιλώντας γιὰ τὴ Μάχη καὶ τὴν Ἀντίσταση τῆς Κρήτης δὲν θὰ θέλαμε νὰ ὑποπέσουμε ἀπόψε στὸ σφάλμα, ποῦ παρατηρεῖται πολλὲς φορὲς σὲ ἀνάλογες περιστάσεις· στὴ δίκαιη δηλαδὴ ἔξαρση τῶν κάθε εἶδους πολεμικῶν ἐνεργειῶν καὶ κατορθωμάτων, μὲ παρασιώπησι ὁμῶς ἄλλων δραστηριοτήτων καὶ παραγόντων, χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῶν ὁποίων θὰ ἦταν δυσκολότερος, ἂν ὄχι καὶ ἀδύνατος ἕνας τέτοιος ἀγώνας. Ἐννοῶ πρῶτα τὴν Ἀντίσταση ποῦ προηγήθηκε στὴν πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἑλληνικὴ δικτατορία. Χάρις στὴν ἀντίσταση ἐκείνη, ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, ἂν καὶ δὲν ἐμποδίστηκε νὰ ἀφοπλίσει τὴν Κρήτη, δὲν κατάφερε νὰ ξαρματώσει καὶ τὴν ψυχὴ τῆς! Καὶ ἐννοῶ ἀκόμη ὅλες ἐκεῖνες τὶς φανερὲς καὶ ἀφανεῖς πράξεις ἀλληλοβοήθειας καὶ ἀλληλεγγύης, τὸ λόγο τὸν παρήγορο τὴν ὥρα ποῦρχεται ἀπ' τὴν Ἀγιάκι ἀπ' τὸ Dachau τὸ θανατερό χαμπέρι, τὸ ἀδάκρυτο μάτι τῆς μάνας, τὸ ἀναντράνισμα τοῦ γέρου, τὴν ἀδιαμαρτύρητη πείνα τοῦ κοπελλιῦ, τῆς κοπελλιᾶς τὴν περηφάνεια, τοῦ λυράρη τὴν κοντυλιά, ποῦ δὲν ἐσώπασε, τὸν ἀλάλητο πόνο τοῦ ὄρφανοῦ καὶ τῆς χήρας, ποῦ ἤξερε νὰ σωπαίνει, μ' ἄλλα λόγια: τὸν περίγελο τοῦ τρόμου καὶ τοῦ θανάτου, σ' ὅλες τὶς μορφές του. Κι ἀκόμη τὸν ἀγῶνα τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ Νησιῦ, ἀπὸ τὶς ὁποῖες—παρὰ τὸ μὴ πρόσφορο κλίμα τούτων τῶν καιρῶν— ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ μνημονεύσω τὸν πιό ξεχασμένο· τὸν κ λ ἦ ρ ο τ ἦ ς Κ ρ ἦ τ η ς. Στάθηκε ἀξιὸς τῆς Ἱστορίας του καὶ πιστὸς στὴν ἀποστολὴ του. Μιὰν ἀποστολὴ, ποῦ ἐπιτάσσει στὴν ἱερωσύνη νὰ πρωτοστατεῖ στοὺς ἀγῶνες τοῦ Γένους καὶ στὴν πάλη τοῦ λαοῦ γιὰ λεφτεριά, δικαιοσύνη καὶ ἀξιοπρέπεια. Ὁ κλῆρος τῆς Κρήτης, ὁ ἀνώτερος καὶ ὁ κατώτερος, συνόδευσε σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα καὶ σὲ ὅλα τὰ στάδια τὸν πειραζόμενο λαό.

Πότε μὲ λόγο φλογερὸ καὶ πότε μὲ παράκληση καὶ παραமுθία, δυνάμωνε τὸ θάρρος του, στέριωνε τὴν ἀπαντοχὴ καὶ τὸ κουράγιο του. Ἦταν κοντὰ του ὄχι μόνον στὸ νεκροταφεῖο, μὰ καὶ στὸ λημέρι, στὸ ἐκλεκτικὸ ἀπόσπασμα μαζί του καὶ στὸ σαμποτάζ καὶ στὸν παράνομο ἀσύρματο, στὴ φυλακὴ καὶ στὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Θὰ μείνει ἀνεξίτηλη στὴ μνήμη τῆς Ἱστορίας καὶ στὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ λαοῦ ἡ συστράτευση ἐκείνη καὶ συγκακουχία τῶν μοναχῶν, τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Κρήτης. Ἄς ἐπιτραπῆ νὰ μνημονεύσουμε αὐτὴ τὴν ὥρα τὸν ἐξόριστο Μητροπολίτη Κρήτης Βασίλειο, τὸν ἐπίσης ἐξόριστο ἐπίσκοπο Κισάμου καὶ Σελίνου Εὐδόκιμο, τὸν προστάτη τῶν κατατρεγμένων ἐπίσκοπο Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Ἀγαθαγγε-

λο(*), τὸν Πρωτοσύγκελλο τότε καὶ μετέπειτα Μητροπολίτη καὶ Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης Εὐγένιο καὶ τοὺς δυὸ φλογεροὺς ἱεροκήρυκες τῶν Χανίων, τὸν ἀρχιμανδρίτη τότε καὶ σημερινὸ Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης Τιμόθεο καὶ τὸ νεαρὸ ἐκείνο λαϊκὸ θεολόγο, πού, καταδικασμένος γιὰ ἕνα φιλελεύθερο κήρυγμά του σὲ θάνατο, διασώθηκε ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τὴν ὕστατη ὥρα, τὸ Μιχάλη Γαλανάκη, ἐννοῶ, τὸν ἀπὸ Κισιάμου καὶ Σελίνου Μητροπολίτη Γερμανίας Εἰρηναῖο.

Ἄγαπητοὶ συμπατριῶτες, Κυρίες καὶ Κύριοι!

Ὁ ἀγώνας τῆς Κρήτης, λογικὴ συνέπεια τοῦ παρελθόντος, ὀφείλει νὰ κατευθύνει τὸ παρὸν καὶ νὰ φωτίζει τὸ μέλλον. Ἦταν ἕνας ἀγώνας ὑποταγῆς στὴν ἐπιταγὴ τῆς Ἱστορίας τοῦ τόπου καὶ ἔκφραση τῆς ἐνότητος τῶν ἀγώνων τῆς Κρήτης μὲ ἐκείνους τοῦ Γένους ὄλου. Κοινὸ τὸ ἦθος τοῦ αἰώνιου Νέστορα — Ἕλληνα μπροστὰ στὴν αὐθάδεια τοῦ κάθε Λιαίου. Κοινὸ κίνητρο ἢ ἐναντίωση στὴ βαρβαρότητα, ὅπως κι ἂν ὀνομάζεται: ναζισμὸς ἢ φασισμὸς ἢ ὀλοκληρωτισμὸς ὀποιας προέλευσης καὶ μορφῆς ἢ Ἀττίλας ἢ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ αὐθαιρεσία. Κοινὸς στόχος ἢ διάσωση, ἢ ἀνάκτηση καὶ ἢ περιφρούρηση τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημοκρατίας, τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀκεραιό-

---

(*) Ἄς ἐπιτραπῆ νὰ μνημονεύσω στὸ σημεῖο αὐτὸ, χάριν τῆς Ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκπλήρωση προσωπικῆς ὀφειλῆς, τὸ ἀκόλουθο γεγονός: τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1943 εἶχε φτάσει στὸ ἀποκορύφωμά της ἡ ἀβεβαιότητα καὶ ἡ ἀγωνία ὡς πρὸς τὴν τύχη τῶν γυναικοπαίδων τοῦ Διβαδᾶ καὶ τῆς Μονῆς Σελίνου, πού παραμένναμε στὸ κάτεργο τῆς Ἀγιάς. Οἱ φῆμες διαδέχονταν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Τελικὰ ἐγινε γνωστὸ, ὅτι προορισμὸς μας ἦταν τὸ Νταχάου. Δόθηκε ἐντολὴ νὰ λουστούμε καὶ νὰ φορέσουμε, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, γερμανικὲς στρατιωτικὲς στολές. Στὴ συνέχεια μᾶς ὀδηγήσαν πρὸς τὴν ἐξοδο τῶν φυλακῶν, ἔπου περίμεναν φορτηγὰ αυτοκίνητα. Τὴν ὥρα ἐκεῖνη ἀκριβῶς καταφθάνει ὁ Ἐπίσκοπος Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης. Ὁ Διοικητὴς τοῦ στρατοπέδου — κρατῶ στὴ μνήμη μου τὸ ὄνομα Ρόν — στέκονταν στὴν εἴσοδο καὶ μεῖς πίσω του. Ὁ Δεσπότης ἀνταλλάσσει λίγα λόγια μαζί του στὰ γερμανικά. Ἡ συζήτηση δξύνεται. Κάποια στιγμὴ ὁ Ἐπίσκοπος φωνάζει δυνατὰ στὰ ἑλληνικά: «Ἄν φύγουν ἀπὸ δω τὰ παιδιὰ μου, θέλω νὰ πᾶνε στὰ σπίθια τους κι ὄχι στὸ Νταχάου». Προχωρεῖ πρὸς τὸ μέρος μας. Ὁ Γερμανὸς ἀπλώνει τὰ χέρια του νὰ τὸν ἐμποδίσει. Ἀκολουθεῖ ζωνερὴ λογομαχία. Ἐκφνικὰ ὁ ὀργανισμὸς Δεσπότης σηκώνει τὴ ράβδο του, ὁ Γερμανὸς κλίνει πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι γιὰ ν' ἀποφύγει προφανῶς τὸ χτύπημα, πού τὸν θρίσκει, ὡστόσο, σφοδρότατο, κατὰ μῆκος τοῦ προσώπου. Ἀπὸ τὴ μύτη του κυλᾶ τὸ αἷμα ὀρμητικά. Παρεμβαίνουν στρατιῶτες. Ἄλλοι ἀρπάζουν τὸν Ἐπίσκοπο καὶ τὸν πετοῦν σὲ ἕνα αυτοκίνητο, ἄλλοι ὑποβαστάζουν τὸ Διοικητὴ τους καὶ ἄλλοι μᾶς σπρώχνουν μὲ τὰ ὄπλα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ στρατοπέδου καὶ μᾶς ὀδηγοῦν ξανὰ στὰ κελιά μας. Δὲν γνωρίζομε τί ἀκολούθησε στὶς σχέσεις τοῦ Ἐπισκόπου μὲ τοὺς κατακτητῆς. Πάντως ἔταν ἀπελευθερωθήκαμε, ὕστερ' ἀπὸ μερικὲς ἑβδομάδες, εἶχαμε τὴν πεποίθηση ὅτι χρωστούσαμε τὴ διάσωσή μας στὴν ἀποφασιστικὴ ἐκεῖνη παρέμβαση τοῦ ἀειμνήστου Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, στὴ μνήμη τοῦ ὁποῖου ἀφιερώνεται γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ, μὲ βαθιὰ εὐγνωμοσύνη, τούτη ἡ ἀναφορὰ στὴ Μάχη καὶ στὴν Ἀντίσταση τῆς Κρήτης.

τητας καὶ ἡ προστασία τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν κοινὴ ἐμπειρία τοῦ παρελθόντος, τὴν ἀέναη πηγὴ τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας καὶ τιμῆς, ἀντλοῦσε θάρρος καὶ ἀπαντοχὴ ὁ λαὸς τῆς Κρήτης, ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδας.

Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ὀφείλομε νὰ ἀντλοῦμε καὶ σήμερα δύναμη καὶ φωτισμό, καθὼς ἡ Μάχη τῆς Κρήτης συνεχίζεται! Καθὼς καινούριοι ἀγῶνες, ἀναίμακτοι γιὰ τὴν ὥρα, μὰ σκληροὶ ἐπίσης καὶ ἀποφασιστικοὶ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου, μᾶς καλοῦν νὰ μὴ χαλαρώσουμε τὴν ἔνταση τῆς ἀγρυπνῆς προσοχῆς μας.

Ἡ Μάχη τῆς Κρήτης, ὁ ἀγῶνας τοῦ πολύπαθου Ἕθνους, θὰ παραμένει ἀδικαίωτος, ὅσον καιρὸ, μὲ συγκατάθεση τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, διατηροῦνται Ἕλληνες δουλωμένοι, πολιορκημένοι καὶ πρόσφυγες, ὅσον καιρὸ στενάζει τῆς Κρήτης ἡ μεγάλη ἀδελφὴ, ἡ Κύπρος, ὅσον καιρὸ θρῖσκονται στὸ Νησί καὶ στὴ Χώρα ἐγκαταστάσεις καὶ δικαιώματα ξένων χωρὶς ὁμόθυμη συγκατάθεση τοῦ λαοῦ, ὅσον καιρὸ ἐξαναγκάζονται Ἕλληνες νὰ περιέρχονται τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης πλάνητες καὶ ζητιάνοι ἐργασίας —πρῶτη καὶ φτηνὴ ὕλη τῆς ξένης παραγωγικῆς μηχανῆς!—, ὅσον καιρὸ τὰ νιάτα τῆς Ἑλλάδας παραδέρνουν στὸ λαθῦρινθο ἑνὸς σχολείου, γιὰ τὸ ὅποιο περιττεύουν τὰ σχόλια! Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους συνεχίζεται, εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθεῖ ἡ Ἀντίσταση. Ἀντίσταση στὴν ἄλωση τῶν συνειδήσεων καὶ στὴν ἀλλοτρίωση τοῦ ἥθους καὶ τῆς ἀρχοντιᾶς τοῦ Νησιοῦ μας. Ἀντίσταση στὴ χυδαιότητα τῆς τουριστικῆς ἀσυδοσίας καὶ στὸ πνεῦμα τῆς καταστροφῆς, τῆς ραθυμίας καὶ τῆς ἀκηδίας, ἀντίσταση στὰ ναρκωτικὰ ὕλικά καὶ στὰ ἐκμαυλιστικὰ συνθήματα τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Ἀντίσταση σὲ κάθε ἐνδεχόμενο, νὰ περιέλθει ξανά στοὺς παράφρονες ἢ ἡγεσία λαῶν καὶ ἡ μοίρα τοῦ κόσμου. Ἀντίσταση σὲ τὶς δυνάμεις, σὲ τὶς δομὲς καὶ σὲ τὶς καταστάσεις, πὺ εὐνοοῦν καὶ διαιωνίζουν σὲ παγκόσμια κλίμακα τὴν κοινωνικὴ ἀδικία καὶ ἐκμετάλλευση, τὸν τάραχο τῶν παθῶν, τὴ σύγκρουση τῶν λαῶν, τὸν ἀνειρήνευτο βίον. Ἄς εὐχηθοῦμε —κι ἂς ἀγωνιστοῦμε γι' αὐτὸ— νὰ παραμείνει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ Κρήτη κρίκος καταλλαγῆς καὶ φιλίας καὶ συνεργασίας τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου καὶ νᾶναι ἡ Μάχη τῆς Κρήτης ἡ τελευταία μάχη καὶ τὸ ἔσχατο πένθος τοῦ πολύπαθου Νησιοῦ μας.